

A politikai konzervativizmus három formája

FÜLÖP ENDRE

A *politikai konzervativizmus* kifejezést a politikafilozófiában általában annak a politikai mozgalmak, pártok, politikusok és politikai gondolkodók világnézete és eszmerendszere által konstituált tradíciónak (objektív eszmetörténeti kontinuitásnak) a megnevezésére szokták alkalmazni, amely a XIX. század első felében alakult ki Európában, és amelyet már kortársai is a *konzervatív* jelzővel illettek, illetve – élő tradícióról lévén szó – illetnek mind a mai napig. Az sem ritka, hogy a *politikai konzervativizmus* fogalmát kiterjesztik azokra a szerzőkre (köztük például Edmund Burke-re) is, akik a *konzervativizmus*, mint politikai címke megszületése előtt képviseltek a későbbi, magukat konzervatívként definiáló mozgalmak eszmerendszeréhez nagyon hasonló nézeteket, és akiket éppen ezért a konzervatív politikai mozgalmak és gondolkodók maguk is saját elődeikként vagy előfutáraikként tartanak számon.

Az alábbiakban azonban nem ezt fogjuk a *politikai konzervativizmus* kifejezés alatt érteni.

*Politikai konzervativizmus*nak az alábbiakban a – kisebb-nagyobb mértékben minden emberben jelenlévő, ezért *természetesként* is aposztrofált – konzervatív magatartásmód vagy beállítottság politikai kérdésekben való megnyilvánulását fogjuk nevezni. Hogy az ilyen értelemben felfogott politikai konzervativizmus milyen elméleti és gyakorlati viszonyban áll az eszmetörténeti hagyományként értett politikai konzervativizmussal, nem tárgya jelen

dolgozatnak. A továbbiak szempontjából elegendő csupán annyit megjegyezni, hogy jóllehet kialakulásának idején talán még a konzervatív lelki beállítottságból következő politikai válaszok és javaslatok alakították ki a politikai konzervativizmusnak nevezett hagyomány arculatát és tartalmát, mára e kettő – ha nem is véglegesen és gyökeresen, de – egyértelműen elszakadt egymástól, közöttük szoros, egyértelmű és magától értetődő kapcsolatot tételezni ma már hiba volna. S ez nemcsak azt jelenti, hogy a magukat konzervatívnak tekintő politikai mozgalmak állásfoglalását nem mindig és nem minden kérdésben határozza meg a konzervatív attitűd, hanem azt is, hogy a természetes konzervativizmusra épülő érvelés nem korlátozódik a politikai konzervativizmus nevet viselő tradíció képviselőire. Így nem csupán az a – szinte egyetlen politikai konzervativizmussal foglalkozó szövegből sem hiányzó – megállapítás állja meg a helyét, hogy az élet egyéb területein (zenében, képzőművészetben, gasztronómiában, öltözködésben stb.) konzervatív hajlamú emberek a politikában nem feltétlenül támogatják a konzervatív mozgalmakat, hanem az is, hogy a konzervatív politikai mozgalmakkal való rokonszenvezésre még azoknál a személyeknél sem következtethetünk teljes biztonsággal, akik nemcsak az élet egyéb területein konzervatívak, hanem a közéleti-politikai kérdésekhez is természetes konzervativizmussal közelítenek. Láncki

András e jelenségnek a *konzervatív paradoxon* nevet adja, s mint a rendszerváltást követő évtizedek magyarországi közéletének jellegzetességét tárgyalja. [LÁNCZI 2002:11] A – nevezzük így – konzervatív paradoxon azonban, amely, azt gondolom, nem kizárólag a posztoszocialista államok jellegzetessége, hanem kisebb-nagyobb mértékben szinte minden politikai környezetben megfigyelhető jelenség, könnyűszerrel feloldható, ha a politikai konzervativizmus két fogalmának – a politikai-eszmetörténeti hagyományként értett politikai konzervativizmusnak, illetve a természetes konzervativizmus politikai területen való megnyilvánulásának – különbözőségét nem tévesztjük szem elől.

Az alábbiakban, ismétlem, az utóbbit fogjuk *politikai konzervativizmus* alatt érteni.

A *természetes konzervativizmus* meghatározására irányuló kísérletek túlnyomó többsége – annak függvényében, hogy szerzője szimpátiával vagy ellenszenvvel közeledik kutatásának tárgya felé – vagy földhözragadt fantáziátlanságban és az ismeretlentől, az újtól való félelemben, vagy a gyakorlatias óvatosságban, a körültekintésben és a fennálló körülmények élvezetében véli megtalálni a konzervatív beállítottság mibenlétének kulcsát. Egy közismert megfogalmazás szerint

„Létezik egy olyan általános lelki hajlam, ami abban nyilvánul meg, hogy szívósan ragaszkodunk a hagyományokhoz, és csupán kellenlenül fogadunk el újításokat. E tulajdonságot természetes konzervativizmusnak is nevezték.” [MANNHEIM 1994:54]

Azt gondolom azonban, hogy az effajta meghatározások egyike sem tekinthető maradéktalanul kielégítőnek. A fenti vonások ugyanis a természetes konzervativizmus jellemzésére megfelelőek lehetnek ugyan, de definiálására már nem alkalmasak. A

konzervatív magatartásmódra kétségkívül jellemző a változástól való félelem, a körültekintő, praktikus gondolkodás és a meglévő körülményekben rejlő lehetőségek élvezete, s így konzervatív beállítottságból joggal következtethetünk a viselkedés ilyesfajta jellegzetességeire. Ám ugyanez fordítva már nem mondható el: azon ismertetőjegyek, amelyek a természetes konzervativizmus leírásaiban szerepelni szoktak, legfeljebb utalhatnak konzervatív beállítottságra, de egyikük sem jelent – sőt együttesen sem jelentenek – feltétlenül természetes konzervativizmust. Hiszen hagyományokhoz ragaszkodhatunk pusztán anyagi érdekből, az újításoktól való félelem pedig fakadhat egyszerű gyávaságból is. Ezeket pedig nem volna túlságosan elegáns dolog a konzervatív beállítottsággal azonosítani.

A politikai területen megnyilvánuló természetes konzervativizmus meghatározását tehát nem a konzervatív diszpozíció ilyesfajta leírásaira fogjuk alapozni.

Konzervativizmus alatt az alábbiakban azt a viselkedésmódot fogjuk érteni, amely két lehetséges alternatíva közül a kedvezőtlenebbként elismert lehetőség mellett dönt pusztán azért, mert az közelebb áll az éppen fennálló állapotokhoz. Ez lesz tehát az a konzervativizmus-fogalom, amelyből kiindulva a következőkben a politikai konzervativizmus különböző formáit azonosítani próbáljuk. Mielőtt azonban továbblépni, érdemes néhány pillanatra elidőzni e definíció legfontosabb mozzanatainál. Melyek ezek? Először: ez a meghatározás a konzervativizmust döntési szituációhoz köti. Másodsor: a döntési helyzetbe kerülő személy az egyik alternatívát – szubsztantív tulajdonságait tekintve – előnyösebbnek ismeri és fogadja el, mint a másikat. Harmadsor: ugyanez a személy mégis a másik, kedvezőtlenebb lehetőséget választja azért és csak azért, mert – negyedszer – ez a szubsztantív jellemzők tekintetében kedvezőtlenebb alternatíva az

éppen fennálló helyzettel azonos, vagy legalábbis kevésbé tér el attól, mint a másik választási lehetőség.

A konzervativizmus illetően való felfogásának valószínűleg számos vitatható következménye van, s minden bizonnyal ezek közé tartozik az, hogy a fenti meghatározás szerint nem beszélhetünk konzervativizmusról akkor, ha a választási helyzetbe kerülő személy nem ismeri el, hogy a jelenlegi körülmények megváltoztatásával kialakuló helyzet – szubsztantív tekintetben – előnyösebb lenne a jelenleginél. Ez pedig legalábbis némi magyarázatra szorul, hiszen általában éppen azt szokták konzervatívnak tekinteni, aki a fennálló körülményeket kedvezőbbnek tartja, mint ami a változtatás eredményeként előállhat. Azt gondolom azonban, hogy ha számításaink szerint a jelenlegi állapotok szubsztantív előnyök tekintetében felülmúlják a változás utáni helyzetet, akkor nem kell konzervatívnak lenni ahhoz, hogy az aktuálisat válasszuk az elképzelttel szemben. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy tagadnánk annak lehetőségét, sőt tényét, hogy ilyen helyzetekben is működhet a konzervatív diszpozíció. Csak annyit jelent, hogy az ilyen döntési szituációt alkalmatlannak találjuk a természetes konzervativizmus megragadásra, mert a választás eredményében a konzervatív beállítottság nem játszik egyértelműen körülhatárolható, döntő szerepet. Egyszerűbben fogalmazva: ilyen esetekben eldönthetetlen, hogy a jelenlegi körülmények fenntartására irányuló törekvés természetes konzervativizmus következménye-e vagy sem.

Egy lehetséges ellenvetés szerint a fenti gondolatmenet azért hibás, mert konzervatívot és nem konzervatívot éppen az különböztet meg egymástól, hogy milyen gyakran jutnak arra a következtetésre, hogy a jelenlegi állapotok szubsztantív tekintetben kedvezőbbek a szóba jöhető alternatíváiknál. Elhibázott dolog tehát a konzervativizmus meghatározásakor a szubsztantív előnyök összehasonlításából eredő ítéletalkotás

folyamától és jellegzetességeitől eltekinteni, s csupán az eredményét figyelembe venni. Ennek az ellenvetésnek a megalapozott voltát kár volna tagadni. Mindazonáltal egy olyan embert, aki soha nem kerül az általunk leírt döntési szituációba, vagy ilyen jellegű szituációba kerülve soha nem dönt a kedvezőtlenebb alternatíva mellett arra hivatkozva, hogy az a fennálló körülményekhez jobban igazodik, akkor, azt gondolom, nem nevezhetjük konzervatívnak – akárhányszor jut is mérlegelési során olyan eredményre, hogy a jelenlegi helyzet szubsztantív tekintetben jobb, mint a reformok révén kialakítani remélt állapot.

Összefoglalva tehát: azzal a feltételezéssel élünk, hogy bár lehetségesek – sőt minden bizonnyal léteznek is – a természetes konzervativizmusnak más megjelenési formái is, mint ami a fenti definícióban szerepelt, ám ezek egyrészt nem ragadhatók meg egyértelműen és biztosan, másrészt csak a meghatározásban leírt megjelenési formával együtt jelentenek valóban, egyértelműen és bizonyíthatóan konzervativizmust.

Az ajánlott konzervativizmus-felfogás másik kritikus pontját a választási lehetőségek szubsztantív előnyeinek és hátrányainak összehasonlítása jelentheti. Szubsztantív szempontok alatt azokat a jellemzőket értjük, amelyek nem közvetlenül az alternatív lehetőségek formális tulajdonságaiból – a létezésből, a megszokottságból, a familiaritásból és az elfogadottságból, vagy ezek hiányából – származnak. A szubsztantív tekintetben való összevetés így a körülmények olyan jellemzői alapján történik, mint például az anyagi jólét, a technológiai fejlettség, a személyes szabadság és függetlenség, az anyagi és a fizikai biztonság, az esélyegyenlőség vagy a társadalmi szolidaritás és mobilitás. Ez azt jelenti, hogy a konzervatívok úgy döntenek a fennálló helyzet megőrzése mellett, hogy közben elismerik azt, illetve egyetértenek azzal, hogy a helyzet, melyet a változtatás hívei kialakítani remélnek, jobb anyagi lehetőségeket, több függetlenséget, nagyobb

biztonságot stb. biztosítana – az ő számukra is. Ez pedig, s erre ellenfelek nem is haboznak rámutatni, első pillantásra irracionális viselkedésnek tűnhet. A konzervatívok ezt természetesen tagadják, s különböző érvelésmódokat alkalmazva próbálják cáfolni az irracionális vádját. Az alábbiakban ezeket az érvrendszereket fogjuk a *(politikai) konzervativizmus* kifejezés alatt érteni, s ezek különböző válfajait kíséreljük meg azonosítani.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, nem árt leszögezni, hogy ahogy a konzervativizmus egyetlen felfogásába sem, úgy ebbe se fér bele a *status quo*-hoz való minden körülmények közötti, minden áron való ragaszkodás. A konzervatív döntési szituáció fontos mozzanatai közé ezért fel kell még venni egy ötödiket, mely szerint a két lehetséges alternatíva közti szubsztantív különbség nem haladhat meg egy kritikus szintet. Ha ugyanis a változtatással előállítható körülmények szubsztantív előnyei meghatározó, döntő fölénybe kerülnek a jelenlegi állapotok által kínált szubsztantív előnyökkel szemben, akkor a konzervatívok sem tagadhatják meg ésszerűen a változtatás támogatását. Ennek a kritikus szintnek a meghatározása természetesen nem lehetséges, mivel nem is létezik egy konkrét, mindig mindenki számára érvényes szint. Ám az, hogy az esetek egy kis részében kétséges és vitatható, hogy eléri-e a különbség a kritikus szintet vagy sem, nem jelenti azt, hogy a többi esetben, azaz esetek túlnyomó többségében ne lehetne teljes biztonsággal, objektíven eldönteni ugyanezt. A konzervativizmus fogalmát ezért ki is kiegészíthetjük e megfontolások figyelembe vételével: konzervativizmus alatt tehát az alábbiakban azt a viselkedésmódot fogjuk érteni, amely két lehetséges alternatíva közül a (bizonyos szintet meg nem haladó mértékben) kedvezőtlenebbként elismert lehetőség mellett dönt pusztán azért, mert az közelebb áll az éppen fennálló állapotokhoz.

A következőkben tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen érvekre alapozzák a konzervatívok azt a meggyőződésüket, hogy az éppen fennálló körülményeket ésszerű védelmükbe venni még akkor is, ha azok szubsztantív előnyök tekintetében – saját megítélésük szerint is – alulmaradnak a változtatás révén elérhető helyzettel szembeni összehasonlításban. Kiindulópontul tehát egy olyan elképzelt szituáció fog szolgálni, amelyben a konzervativizmus képviselője konszenzusra jutott progresszív vitapartnerével a szóba jöhető alternatívák szubsztantív jellemzőit illetően, azaz egyetértenek abban, hogy ha csak a szubsztantív tulajdonságaikat tekintik, akkor a létező helyzet kevésbé előnyös, mint a reformok által megvalósítható alternatívája. Ez pedig, amint ezt a figyelmes olvasó nyilván azonnal észreveszi, egyúttal azt jelenti, hogy vizsgálódásaink köréből kizárjuk a konzervatívok és ellenfelek közti viták egy jelentős részét, hiszen ezek az esetek nagy részében éppen arról folynak, hogy mely választási lehetőség jobb szubsztantív értelemben. Ezek a viták azonban, azt gondolom, jellemző módon nem konzervativizmus és progresszivitizmus közt folyó viták, hanem olyan szubsztantív hitek és meggyőzések közti konfliktusok, amely hitek és meggyőzések gyakran talán valóban konzervatív vagy progresszív attitűdből származnak ugyan, ám azonosítani velük már nyilvánvaló hiba volna. (Nem véletlen, hogy a *progresszivitizmus* terminussal szinte soha nem is találkozunk ilyen összefüggésben, a *konzervativizmus-liberalizmus vita* vagy a *konzervativizmus-radikalizmus vita* megnevezésekkel viszont annál gyakrabban. Ez pedig arra utal, hogy itt nem a számunkra érdekes természetes konzervativizmusról, hanem politikai-eszmetörténeti hagyomány értelmében vett konzervativizmusról van szó.) Az általunk választott kiinduló helyzetet ezzel szemben az jellemzi, hogy abban a természetes konzervativizmus tisztán és egyértelműen nyilvánul meg. Így azok az érvek, amelyek –

ezt természetesen nem kívánjuk kétségbe vonni – a politikai konzervatívok riválisaiakkal folytatott mindennapi (szubsztantív) vitáiban is megjelennek és tanulmányozhatók, egy ilyen szituációban tisztább, világosabb és határozottabb körvonalakkal rajzolódnak ki.

A kiindulópontul szolgáló szituációban tehát a konzervatívok elismerik azt, hogy amennyiben a változtatással elérhető helyzet lenne éppen aktuális, akkor az – amennyire meg tudják ítélni – előnyösebb körülményeket jelentene a ténylegesen fennálló állapotnál. Azzal azonban már nem értenek egyet, hogy ebből szükségszerűen a változtatás támogatásának kellene következnie. Tagadják ugyanis azt az – ontológiai istenérv kanti cáfolatának is fundamentumául szolgáló – állítást, mely szerint a létezés nem *reális predikátum*. Azt gondolják, hogy a létezés nem csupán alapul szolgál ahhoz, hogy valami tulajdonságokkal rendelkezzen, hanem maga is tulajdonság, mégpedig a szubsztantív jellemzőkkel azonos státuszú tulajdonság. Kant ezzel kapcsolatban így fogalmaz *A tiszta ész kritikájában*:

„A pusztán lehetőséget kifejező fogalomban semmi többet nem tehetek hozzá azzal, hogy tárgyát (a van kifejezés segítségével) egyszerűen adottként gondolom el. És így a valóságos semmi többet nem tartalmaz, mint a pusztán lehetséges. Száz valóságos tallérban egy krajcárral sincs több, mint száz lehetséges tallérban. Mivel ugyanis a lehetséges tallérok a fogalmat jelentik, míg a valóságos tallérok a tárgyat és azt az állítást, hogy a tárgy létezik, ezért ha a tárgy többet tartalmazna, mint a fogalma, akkor az utóbbi nem fejezné ki az egész tárgyat, s így nem lehetne az annak megfelelő fogalom. Vagyoni helyzetem azonban jobb, ha száz valóságos tallérral rendelkezem, mint ha csak száz tallér fogalmával (azaz a lehetőségével). Mert ha a tárgy valóságos, e tény az én fogalmam nem tartalmazza egyszerűen – analitikus módon –, hanem az – szintetikus módon – hozzáadódik fogalmamban (mely az én állapotom meghatározása), anélkül, hogy ez a fogalmamon kívüli lét magát az elgondolt

száz tallért egy krajcárral is megnövelné.”
[KANT 2004:485-6]

Nos, a konzervatívok éppen ezt vonják kétségbe (általában persze anélkül, hogy tudatosulna bennük álláspontjuk kanti elképzeléssel ellentétes volta), vagy legalábbis azt tagadják, hogy ez az elmélet minden esetben megállná a helyét. Szerintük például a reformok jóvoltából remélhetőleg bekövetkező, ám egyelőre csak *elképzelt* társadalmi-politikai helyzet nem azonos azzal a *ténylegesen létező* helyzettel, amely ezzel az elképzelt helyzettel egyébként minden szubsztantív jellemzőjét tekintve megegyezik. S hasonlóan: az éppen fennálló helyzet sem tekinthető azonosnak azzal a helyzettel, amely minden, Kant által *reális predikátum*nak tekintett tulajdonságában megegyezik vele, csak éppen nem létezik. Éspedig azért nem, mert a konzervatívok, szemben azzal, amit Kant állít, azt tartják, hogy a létezés igenis hozzáad valamit a társadalmi-politikai helyzet (vagy általánosabban: az emberi körülmények, a *human condition*) fogalmához. Úgy gondolják, hogy a társadalmi-politikai környezet vonatkozásában a száz valóságos tallér nem csupán száz lehetséges tallérnál több, hanem százegynél vagy akár százkettnél is. (Kétszáznál azonban, ahogy erről már esett szó, már semmiképpen sem.)

Az önkéntelenül és teljes joggal felvetődő kérdésre, hogy miért és milyen értelemben tekinthető a létezés reális predikátumnak, több különböző konzervatív válaszkísérlet született az idők folyamán. A politikai konzervativizmus lehetséges formáinak azonosítását és elemzését az alábbiakban éppen ezek mentén kíséreljük meg elvégezni.

Tisztában kell lenni azonban azzal, hogy amikor a konzervativizmust ilyen módon a létezés reális predikátumként való felfogásával kapcsoljuk össze, akkor szűkebb és szigorúbb definícióját nyújtjuk annál, mint amit fent javasoltunk. A korábbi meghatározásba ugyanis még beleférhetett egy olyan álláspont is, amely az emberi intellektus tökéletlenségére hivatkozva

egyszerűen ignorálja a szubsztantív szempontú összehasonlítás eredményét – azt állítva, hogy mindegy, milyen eredményre jutunk egy ilyen vizsgálat során, a kérdés komplexitása és az individuális emberi értelem képességeinek behatároltsága ugyanis elképzelhetetlenné teszi azt, hogy valóban minden releváns szempontot és mozzanatot figyelembe vettünk. Azaz hiába tűnik úgy, hogy a változtatás révén kialakítható helyzet előnyösebb a jelenleginél, nincs semmi garancia arra, hogy valóban így is van, hogy nem hagyunk figyelmen kívül néhány jelentékeny mozzanatot, amelyek ismerete pedig alapvetően befolyásolta volna az összevetés eredményét. Anélkül azonban, hogy ennek az érvelésnek a konzervatív gondolkodás történetében betöltött szerepét s a mögötte álló szellemi teljesítményt alulértékelné, a konzervativizmus e szűkebb fogalma ezt az elképzelést nem tekinti elégségesnek ahhoz, hogy teljes értékű konzervativizmusról lehessen beszélni. A létezés predikátumvoltának elismerésével azonosított konzervativizmus számára ugyanis nem elégséges az, hogy képviselője bizonyítsa (vagy bizonyítani próbálja) a szubsztantív jellegű összehasonlítás eredményének irrelevanciáját és pontatlanságát, hanem megköveteli azt is, hogy arról is legyen elképzelése, hogy az milyen értelemben és milyen mértékben irreleváns és pontatlan. Azaz hogy a létezés predikátumvoltának figyelmen kívül hagyása miért és milyen mértékű deficitet jelent.

A politikai konzervativizmus első formája arra a meggyőződésre épül, hogy az, ami létezik, nem véletlenül létezik. Ahogy az sem véletlen, hogy éppen ebben a formában létezik. Mindaz, ami a társadalmi-politikai környezetet meghatározza, szól az érvelés, szerves és spontán fejlődés eredménye, amelyben a tudatos emberi tervezés lényegesen kisebb szerepet játszik, mint a próba-szerencsén (*trial & error*) alapuló

‘természetes kiválasztódás’. Evolúciószerű folyamatról van tehát szó, amelyben maga a létezés egyúttal garancia és bizonyíték is arra, hogy a túlélésre legalkalmasabb, legmegfelelőbb és – nem utolsósorban – legmértöbb marad fenn. A létező társadalmi-politikai állapot mindannyi intézményében és szabályában az ebben a folyamatban felhalmozott bölcsesség jelenik meg, s ez a kollektív bölcsesség jócskán túlszárnyalja mindazt, amire az individuális emberi értelem valaha képes lehet.

„Mindazonáltal hiba lenne csupán ilyen evolúciós premisszákból arra következtetni, hogy bármilyen szabály választódott is ki, az mindig és szükségszerűen megfelelő az azt követő populáció fennmaradása és növekedése szempontjából. Közgazdasági analízis segítségével kell megmutatnunk, hogy ezek a spontán módon kialakult szabályok hogyan járulnak hozzá az emberiség túléléséhez. Annak felismerése, hogy a szabályok általában az emberi túlélés szempontjából tekintett értékük alapján választódnak ki az egymással való versengés során, bizonyosan nem mentesíti ezeket a szabályokat a kritikai analízis alól. [...] A kulturális evolúció fogalma azonban a kételkedés előnyeiről a fennálló szabályok előnyére helyezi át a hangsúlyt és a bizonyítás köteleességét azokra terbeli, akik e szabályokat meg kívánják változtatni.” [HAYEK, 1988:20]

Az evolúció-konzervativizmus hívei megvannak győződve afelől, hogy a fennálló körülmények szubsztantív előnyök szempontjából felülmúlják bármely lehetséges alternatívájukat. Így a kizárólag szubsztantív szempontú, kritikai összehasonlítás lehetőségét és relevanciáját sem utasítják vissza, de nem mulasztják el felhívni a figyelmet arra, hogy a jelenlegi és a lehetséges állapotok közti viszony távolról sem szimmetrikus. Nem egyenrangú felekről van szó – erre vonatkozik a fenti idézetben a bizonyítás köteleességét a reformerekre hárító megjegyzés. A létezés, az evolúciós logika szerint, önmagában értéket hordoz: a

versengés útján való kiválasztódás, a fennmaradás, az alkalmasnak és működőképesnek bizonyulás értékét.

De tekinthetünk-e egyáltalán konzervativizmusnak egy ilyenfajta érvelést, ha korábban azt mondtuk, hogy konzervativizmusról csak akkor beszélünk, ha a kérdéses személy maga is elismeri, hogy a változással szubsztantív előnyök tekintetében kedvezőbb helyzetbe kerülhetne? Erről az evolúció-konzervativizmus esetében valóban nincs szó, a konzervativizmus e formáját – szemben a többivel – valóban az jellemzi, hogy képviselője úgy véli, hogy a jelenlegi helyzet pusztán a szubsztantív jellemzőket tekintve is előnyösebb, mint lehetséges alternatívái. Ez a meggyőződése azonban bizonyos mértékig független a szubsztantív szempontú, kritikai összehasonlítástól, így a konzervativizmus általunk választott meghatározásában szereplő feltételek mégis teljesülni tudnak. Hogyan?

A kiindulópontul választott helyzetet a korábbiakban úgy határoztuk meg, hogy eddigre egyetértés alakult ki a konzervatív és a progresszív vitapartnerek között az alternatívák szubsztantív jellemzőinek tekintetében, s hogy ez a közös, konszenzusos álláspont a reformok által megvalósítható helyzetet itéli kedvezőbbnek az éppen aktuálissal szemben. A kérdés tehát az, hogy fenn lehet-e tartani ezt a kiindulópontot, miközben azt is állítjuk, hogy az evolúció-konzervativizmus képviselője csupán a szubsztantív tulajdonságok vonatkozásában is előnyösebbnek itéli meg fennálló körülményeket a szóba jöhető alternatíváinál. Az ellentmondás feloldásának kulcsa abban a mozzanatban rejlik, hogy a konzervatív fél az összehasonlítás konszenzusos eredményét utólag – függetlenül a vizsgálat alá vont szubsztantív jellemzőktől, az összehasonlítástól és annak eredményétől – korrigálja a létezésből adódó értékkel. Ezt persze a konzervativizmus minden formája megteszi (éppen ettől konzervativizmus), az evolúció-konzervativizmus azonban –

eltérően a többi változattól – a létezésből adódó értéket magát is szubsztantív értéknek tekinti. E felfogás szerint a létezés nem csupán hasonló státuszú tulajdonság a szubsztantív jellemzőkkel, hanem hasonló jellegű is. Nem kiegészíti a szubsztantív tulajdonságokat (kényelemmel vagy a megszokottsággal például), hanem lényegében azonos azokkal vagy azok valamelyikével – az ésszerűséggel például: „*Ami ésszerű, az valóságos; s ami valóságos, az ésszerű.*” [HEGEL, 1983:20] Így az evolúció-konzervativizmus képviselője, miközben korábban egyetértett progresszív vitapartnerével a szubsztantív jellemzőkön alapuló összevetés eredményében, a létezésből fakadó (általa figyelembe vett, ellenfele által azonban el nem ismert) előny nem csupán a döntését fordítja az összehasonlítás eredményével ellentétes irányba (ahogy ez a konzervativizmus egyéb formáinál történik), hanem magát az eredményt is megváltoztatja utólag.

Felvetődik – és joggal vetődik fel – azonban a kérdés, hogy a létezésből származó, illetve azzal azonos szubsztantív értékek miért nem kaptak szerepet a szubsztantív jellemzőkre épülő összehasonlításokor. Az evolúció-konzervatívok válasza erre csak az lehet, hogy felhívják a figyelmet az ember intellektuális tökéletlenségére és azt mondják: Tisztában vagyunk azzal, hogy az alternatív lehetőségek értékelésekor nem veszünk figyelembe minden releváns szempontot és hogy ez alól a létezésből fakadó szubsztantív értékek sem jelentenek kivételt. Valamennyi biztosan elkerüli a figyelmünket. Mivel azonban abban biztosak vagyunk, hogy a létezés feltétlenül garantál bizonyos szubsztantív előnyöket, ezekkel akkor is számolunk, ha behatárolt képességeink miatt nem tudatosulnak bennünk az alternatívák szubsztantív-kritikai elemzése során.

Összefügg mindezzel az evolúció-konzervativizmus másik gyakori – noha nem szükségszerű – jellegzetessége is. A konzervatívok általában elismerik

álláspontjuk bizonyos mértékben és értelemben esetleges voltát. Az evolúció-konzervativizmus képviselői azonban gyakran visszautasítják ezt a feltételezést. Tagadják, hogy annak kialakulásában, amely létezik, és amelyet pusztán ebből az okból kifolyólag védelmükbe vesznek, lényeges szerepet játszhatott volna a véletlen, az éghajlat, a természeti környezet vagy bármilyen egyéb külső tényező. Általában véve tagadják véleményük körülmények általi meghatározottságát, így elutasítják annak a lehetőségét is, hogy más körülmények közé születve más döntéseket és ítéleteket hoznának, mint amelyeket ténylegesen hoztak és hoznak. Egyszerűen azért, mert elképzelhetetlen, irreális feltételezésnek tartják azt, hogy más körülmények legyenek, mint amik ténylegesen vannak. Tökéletesen értelmetlen például azzal a gondolattal eljátszani, hogy mi lenne, ha nem a hagyományos családmodell számítana hagyományosnak, hiszen ez teljességgel elképzelhetetlen, irreális lehetőség.

A politikai konzervativizmus második formája a megszokottság és a familiaritás előnyeit helyezi érvelésének középpontjába. Arra hívja fel a figyelmet, hogy jól ismert, megszokott körülmények között nagyobb biztonsággal mozgunk, mint új, szokatlan, idegen környezetben, s hogy ebből a biztonságérzetből olyan otthonosság-, nyugalom- és kényelemérzet fakad, amelyet nem volna helyes alábecsülni. Így - ahogy az elsőnek Hegel fent idézett mondata - a konzervativizmus e második formájának az az oakeshotti gondolat szolgálhatna mottóul, mely szerint „minden igazi kényelemhez társul egy bizonyos fokú kopottság.” [OAKESHOTT, 2001:154] Az otthonosság és a kényelem érzésének feltételei ugyanis csak akkor teremődnek meg, ha a körülmények - a fizikai és szellemi környezet, a személyek, a tárgyak, a szabályok, az intézmények - már

elég ideje vesznek körül bennünket viszonylagos változatlanóságban ahhoz, hogy az általuk teremtett korlátok és feltételek között gyorsan és biztonsággal tudjunk tájékozódni. Azaz, ha megfelelő idejű együttlétezés, használat (koptatás) során meg-, sőt kiismerve azokat, a hozzájuk fűződő viszonyunkban a megszokás és a familiaritás meghatározó szerepet kap. Így válik a létezés az otthonosságon és a biztonságon keresztül reális predikátummá.

Amikor tehát a jelenlegi körülmények megváltoztatásának kérdését mérlegeljük, számolnunk kell ennek az otthonosságnak, biztonságnak és kényelemnek a (legalábbis átmeneti) elvesztésével. Ez pedig a konzervatívok szemében egyértelmű és nem csekély veszteségként jelentkezik. A fennálló és a reformok révén elérni remélt állapot közti választáskor tehát szerintük nem elegendő csupán a szubsztantív jellemzőket összehasonlítani, kalkulálni kell a váltás költségeit is: a familiaritás és otthonosság megszűnésével járó nehézségeket és bizonytalanságot, és az új helyzethez való alkalmazkodáshoz szükséges időt és energiát. Ez pedig akkor is a fennálló körülmények felé billentheti a mérleg nyelvét, ha a szubsztantív jellemzők tekintetében egy másik lehetséges helyzet előnyösebbnek mutatkozik.

Van a konzervativizmus e formájának egy erősebb változata is, amely nem csupán a kényelemet, a biztonságérzetet és az otthonosságot félti a változástól, hanem a hatékonyságért, sőt a működőképességért is aggódik.

„Egy hozzáértő ember, legyen akár tengerész, akár szakács vagy könyvelő, járta az eszközök egy bizonyos állományában. Fogalmazhatunk úgy is, hogy egy asztalos ügyesebben bánik saját szerszámaival, mint az asztalosok által általában használt szerszámokkal; egy ügyvéd jobban tudja hasznosítani saját (jegyzetekkel ellátott) példányát Pollock A partneri viszony vagy Jarman Végrendeletek című könyvéből, mint bármely más példányokat. Az ismertség az

eszközhasználat lényege; s mivel az ember eszközhasználó lény, hajlamos rá, hogy konzervatív legyen. [...] Na már most, ami érvényes a feladatokról megkülönböztetett eszközökre általában, az még nyilvánvalóbban érvényes bizonyos közhasználatú eszközfajtára, nevezetesen a cselekvés általános szabályaira. [...] Reflexió és választás termékei, nincs bennük semmi szent és sérthetetlen, megváltoztathatók és javíthatóak, de ha a hozzájuk való viszonyulásunk nem lenne általában véve konzervatív, ha hajlamosak lennénk arra, hogy minden adandó alkalommal megvitassuk és megváltoztassuk őket, akkor hamar elértékeltelenednének.” [OAKESHOTT, 2001:440-2]

Eszerint az érvelés szerint egyrészt csak jól ismert, megszokott eszközökkel vagyunk képesek valóban hatékony munkát végezni, s csak már meghatározott ideje viszonylagos állandóságban létező szabályrendszert követve tudunk hatékonyan működni. Másfelől – s ez még fontosabb – ez a szövegrészlet azt is állítja, hogy az ismertség, a megszokottság, a familiaritás, a (bizonyos ideje való) létezés értéként való elismerésének kategorikus elutasítása gyakorlatilag teljes egészében lehetetlenné tesz mindenfajta eszközhasználatot és szabálykövetést (azaz az egész emberi létezés, hiszen ha az eszközhasználatot és a szabálykövetést kivonjuk belőle, szinte semmi sem marad). Az eszközök és a szabályok ugyanis soha nem tökéletesek, mindig lehet találni vagy fabrikálni egy még jobbat, ám ha minden apróbb hiányosság vagy tökéletlenség miatt azonnal váltani akarunk, más szóval, ha a lecserélésről csupán szubsztantív jellemzők alapján döntünk, akkor egyetlen eszköznek és egyetlen szabálynak sem lesz elegendő ideje ahhoz, hogy valóban működőképesé tudjon válni. Tulajdonítani kell tehát valamilyen értéket a kipróbáltságnak, a megszokottságnak is, hiszen ezek – képesek lévén ellensúlyozni az apróbb tökéletlenségeket és hiányosságokat –

kordában tudják tartani a folytonos cserélgetés iránti örök vágyat.

A konzervativizmus e változata is azt hirdeti tehát, hogy a létező és a lehetséges állapotok viszonya nem szimmetrikus (a teljesen azonos szubsztantív tulajdonságokkal bíró eszközök és szabályok közül az éppen létező jobb, mint az elképzelt, a lehetséges): hiba őket egyenrangú felekként kezelni és összehasonlítani. A létezés, a szubsztantív értékekkel azonos módon, bele kell vonni a döntést előkészítő kalkulációba. Ez egyúttal azt is jelenti – s ez a fenti szövegrészletből is egyértelműen kiderül – hogy ezúttal sincs szó arról, hogy a konzervatívok elutasítanak az alternatívák szubsztantív-kritikai vizsgálatát. Csak azt tagadják, hogy ez a vizsgálat önmagában elegendő lenne a döntés meghozatalához. A felelős választás a szemükben nem a szubsztantív szempontok negligálását jelenti tehát, hanem, éppen ellenkezőleg, azok kiegészítését. Az pedig, hogy szerintük a létezés is reális predikátumként kell figyelembe venni, természetesen nem vezet (nem vezethet) automatikusan, minden egyes esetben a fennálló körülmények védelméhez. A létezés, mint érték a szubsztantív hátrányoknak csak egy bizonyos (a kritikus szintet el nem érő) mennyiségét ellensúlyozhatja. Ha viszont a változtatással elérni remélt helyzet szubsztantív előnye a mai állapotokkal szemben ezt a kritikus szintet meghaladja, azaz a reformok által kínált előnyök bőségesen fedezik a változtatás költségeit, akkor a *familiaritás-konzervativizmus* hívei is a reformok mögé kell, hogy felsorakozzanak.

A konzervativizmus e formája elismeri álláspontjának relatív, sőt kontingens voltát. Mivel érvelése a körülmények megszokottságának előnyeire alapul, nem állítja azt, hogy az éppen fennálló állapotok azért lennének méltóak a megőrzésre, mert bizonyosan a legelőnyösebbek vagy bizonyosan előnyösebbek, mint lehetséges alternatívái. Ellenkezőleg: elismeri annak lehetőségét, hogy más (akár reformok útján meg is valósítható) helyzetek adott esetben

több szubsztantív előnyt is képesek lennének nyújtani, és azt is elismeri, hogy ha ezek valamelyike lenne aktuálisan létező, akkor ő maga is azt venné védelmébe – akár a most létező és most védelmezett körülményekkel szemben is. Könnyen elképzelhetőnek látja tehát, hogy más intézményeket, más életmódokat, más szabályokat védelmezzen, mint amiket történetesen éppen védelmez, hiszen azt, amit véd, azt részben azért védi, mert megszokottá, bevetté vált – anélkül azonban, hogy azt gondolná, hogy csak és kizárólag ez válhatott megszokottá és bevetté. Tisztában van vele, hogy a kialakult hagyományos formák, intézmények, szabályok bizonyos mértékig esetlegesek, kialakulásukban külső tényezők, sőt a véletlen is fontos szerepet játszhatott.

Mindez azonban, ismétlem, nem jelenti azt, hogy a megszokott, hagyományos formákat, életmódokat minden esetben, feltétel nélkül védelmébe venné. A familiaritás, az ismertség, a megszokottság csak egy érték a többi (szubsztantív) érték között (vagy mellett), így nem határozza meg a döntés eredményét, csak befolyásolja azt.

A konzervativizmus eddigiekben érintett két formája számottevő szakirodalommal büszkélkedhet. Kötetek egész sora tárgyalja világnézetük és érvelésmódjuk jellegzetességeit. A harmadik változat, amelyről a következőkben lesz szó, ezzel szemben meglepően kevés figyelmet kapott, holott megítélésem szerint a konzervativizmus legerősebb formájáról van szó. Miért és milyen értelemben legerősebb?

A fentiekben a konzervativizmust olyan gondolkodásmódként határoztuk meg, amely a létezésre reális predikátumként – sőt: értékkel bíró reális predikátumként – tekint, s ezért akkor is a fennálló körülmények fenntartása mellett teszi le a voksát, ha a reformok révén kialakítható helyzet szubsztantív tekintetben előnyösebbnek mutatkozik. A konzervativizmus tehát az a

felfogás, amely a létezés a szubsztantív tulajdonságok deficitjének egy bizonyos szintjét ellensúlyozni képes értéknek kezeli. Annak függvényében aztán, hogy a létezés milyen alapon tekintjük értéknek, ez a bizonyos szint változhat. Mit jelent mindez konkrétan?

Az evolúció-konzervativizmus, mely a létezés a megfelelőséggel, a (túlélésre való) alkalmassággal kapcsolja össze, csak akkor tűnik meggyőzőnek, ha a szubsztantív különbségek nem haladnak meg egy igen csekély mértéket. A kedvezőtlen állapotok kedvezőbbre cserélése elleni érvként az evolúcióra és a természetes szelekcióra való hivatkozás csak akkor meggyőző, ha a körülményekben a változtatás révén bekövetkezni remélt javulás mértéke minimális. Egyéb esetekben az evolúciós érvelés hatástalannak fog bizonyulni.

A familiaritás, amelyre a konzervativizmus második formája hivatkozik, már a szubsztantív hátrányok egy magasabb szintjét is képesnek látszik ellensúlyozni. A megszokottság, a hatékonyság, a biztonság, az otthonosság és a kényelem elvesztése abban az esetben is elgondolkodtathat, ha a gyökeres változtatás jelentékeny előnyökkel kecsegtet. Mivel azonban a reformokból származó hátrányokkal csak egy átmeneti időszakra kell számolni, a familiaritás-konzervativizmus meggyőző ereje is korlátozott. Érvelése így csak olyan esetekben lehet hatásos, amikor fennálló és a lehetséges helyzet közti szubsztantív különbség nem halad meg egy nem túl magas szintet.

A politikai konzervativizmus harmadik formája ezzel szemben képes a szubsztantív-kritikai összehasonlítás eredményét szinte teljes egészében zárójelbe tenni, és – legalább a konzervatívok számára – meggyőzően érvelni amellelt, hogy csak a létező körülmények teljes elviselhetetlensége indokolhat radikális reformokat.

Jóllehet nemzeti identitásunk meghatározása a legritkább esetben szokott reflektív döntési folyamat eredményeként megszületni, a konzervativizmus e harmadik formájának bemutatásához mégis egy ilyen jellegű döntési szituációt fogunk segítségül hívni. E fiktív döntési helyzetbe került személy szülőhazájától távol, külföldön élve készül saját (vagy gyermekei) nemzeti identitásának megválasztásáról – megőrzéséről vagy megváltoztatásáról – dönteni. A lehetőségek mérlegelése során belátja, hogy az asszimiláció megkönnyítené családjá helyzetét, hiszen nagyobb anyagi jólétet, nagyobb fizikai és érzelmi biztonságot jelentene számukra. Amennyire lehet, arról is meggyőződött, hogy a probléma- és kockázatmentes befogadásra a másik oldalról is nyitottság és készség mutatkozik. A két nemzet kulturális teljesítményét, történelmi múltját összevetve pedig, tegyük fel, azt állapíthatja meg, hogy új hazája semmiben sem marad el szülőhazája mögött, sőt jelentőségében és elismertségében túl is szárnyalja azt. Végül: az ilyen irányú tapasztalatok arról tanúskodnak számára, hogy a nemzeti identitás megváltoztatással járó rossz érzések – hiányérzet, lelkifurdalás, büntudat – meglehetősen gyorsasággal el szoktak múlni. Hősünk azonban mindezen megfontolások ellenére is egyértelműen és határozottan dönt nemzeti identitásának megőrzése mellett. S jóllehet hajlik annak elismerésére, hogy ha megválaszthatta volna, hogy hová szülessen, akkor a szerencsésebb történelmű és jelenű, jelentékenyebb és elismertebb kulturális teljesítményt felmutatni képes nemzet tagjaként látta volna meg inkább a napvilágot, tagadja, hogy ennek bármiféle jelentősége volna azután, hogy a sors szeszélye folytán nem így történt. Azaz: hogy ennek bármiféle relevanciája volna a fenti választási helyzet vonatkozásában.

A fenti döntési szituáció tehát választást jelent egy létező és egy viszonylag kis ráfordítással (voltaképpen a döntéssel magával) elérhető, ám egyelőre nem létező, potenciális állapot között. A döntési

helyzetbe került személy – az alternatívák kritikai elemzését kiértékelve – elismeri, hogy ha eltekintene attól a körülménytől, hogy éppen melyik állapot az, amelyik aktuálisan létezik, akkor a változtatással megvalósítható helyzetet választaná, hiszen az nagyobb jólétet, több büszkeséget és lehetőséget, nyugodtabb és biztonságosabb életet (szubsztantív előnyt) tudna számára nyújtani. Azzal, hogy ő mégis a jelenlegi állapot fennmaradása mellett dönt pusztán azért, mert az létezik, teljesíti a konzervatív viselkedésmód meghatározásában szereplő kritériumok mindegyikét. Úgy tűnik tehát, hogy a természetes konzervativizmus megnyilvánulásával van dolgunk, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a döntési helyzetbe került személy választását nem evolúciós hit vagy logika, és nem is a megszokottság és az otthonosság elvesztésétől való félelem motiválja. Döntése mögött másféle, az eddig tárgyaltaktól eltérő gondolkodás- és érvelésmódot kell keresnünk. Mielőtt azonban ezek azonosítására térnénk rá, álljon itt egy idézet Edmund Burke-től, amely – azt gondolom – a fentihez nagyon hasonló választási helyzetet ír le.

„Akik a királyok hibáira vadászva átfésülték az egész történelmet, s felnagyítottak minden hibát, amit csak találtak, következetesen cselekedtek; mivel ellenség módjára cselekedtek. Nem lehet a mérsékelt monarchia barátja olyan ember, aki elszánt gyűlöletet táplál maga a monarchia iránt. Aki manapság hű, de akár csak méltányos is e rendszer iránt, annak úgy kell viselkednie vele, mint egy gyarlóságokkal terhelt, engedhetetlen ellenségetől üldözött baráttal. Úgy hiszem, ebben az esetben kötelességünk, hogy ne tüzeljünk fel a közvéleményt a szorongatott személy ellen hibáinak eltúlozásával. Inkább mentetgünk kell tévedéseit és fogyatékosait, vagy sátylat kell borítanunk rájuk, s azon iparkodnunk, hogy előtérbe állítsuk esetleges jó tulajdonságait. [...] Ekképpen vélekedem egyes emberekkel kapcsolatban; s úgy

gondolom, így van ősi, tisztelőben álló kormányokkal és emberi rendekkel is.”

[BURKE, 2000:203]

Az aktuális és a potenciális állapot közti viszony Burke-nél határozott aszimmetriát mutat. Az előbbi vonatkozásában szerinte sokkal nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani az előnyöknek, mint a hibáknak, ez utóbbiakat akár nyugodt lélekkel figyelmen kívül is hagyhatjuk. A lehetséges helyzettel kapcsolatban viszont a lehető legnagyobb éberséget javasolja, hogy a legapróbb hiányosság se kerülhesse el a figyelmünket. Itt tehát – éppen ellenkezőleg – a hátrányoknak kell nagyobb jelentőséget tulajdonítani. A nemzeti identitásról szóló döntési szituáció hasonlóságát a burke-i szövegrészlethez éppen az adja, hogy ott is ugyanezt az aszimmetriát érzékelhetjük: az egyik választási lehetőség (a döntési helyzetbe kerülő személy saját nemzetének) értékei nagyobb súllyal esnek latba a mérlegelés során, mint azok, amelyek a másik lehetőséghez (a befogadásra kész nemzethez) kapcsolódnak. Mi indokolja, mi indokolhatja ezt az aszimmetriát?

A válasz mindkét esetben ugyanaz: az érzelmi kötődés (a példában *hazaszeretet*, Burke-nél *barátság*), amely csak létező személyhez, intézményhez stb. fűződő kapcsolatunkban lehet jelen. A létezés tehát a konzervativizmus e formájában azáltal válik reális predikátummá, hogy képviselői felfedezik: a létezés gyakran erős érzelmi kötődést hoz létre, s hogy ilyen kötődés csak huzamosabb (együtt)létezés mellett alakulhat ki. Társadalmi-politikai összefüggésben ennek a kötődésnek a leírására a *lojalitás*, a *hűség* és a *hála* szavakat szokták használni.

Az azonban, hogy alapvetően emocionális viszonyról van szó, nem jelenti minden szubsztantív-kritikai megfontolás mellőzését és nem jelent lemondást a racionális érvelés lehetőségéről és igényéről sem. Ami az előbbit illeti, a konzervativizmus e változatának legerősebb formája szerint érzelmi kötődés csak olyan intézmények,

körülmények, szabályok iránt alakulhat ki, amelyek jelentős szubsztantív előnyökkel bírnak. Hiszen hálát, lojalitást vagy hűséget ugyan az intézmény *egésze iránt*, de annak valóságos szubsztantív *értékei miatt* érzünk. Egyáltalán nem érdektelen tehát a létező állapotok előnyeinek és hátrányainak kritikai vizsgálata.

Csínján kell viszont bánni az alternatív lehetőségek szubsztantív tulajdonságokon alapuló összehasonlításával. Nem igaz ugyanis, hogy a választási lehetőségeket (matematikai értelemben) sorba rendezhetjük szubsztantív értékeik mennyisége alapján. Nem biztos, hogy egy olyan helyzetet, amely több előnyt biztosít, minden esetben jobbnak kell tekinteni, mint egy másikat, amely némileg kevesebb előnyös tulajdonsággal bír. Ez csak abban az esetben egyértelmű, szól az érvelés, ha a több előnyös tulajdonsággal rendelkező állapot a kevesebb előnyös vonással bíró helyzet valamennyi értékét megőrizte kivétel nélkül – s azon felül rendelkezik még néhányval. Ha ez a *Pareto-optimalitási* feltétel nem teljesül, akkor nem mondhatjuk, hogy az egyik helyzet jobb, mint a másik. Hiszen akkor a kevésbé előnyös állapotból csak veszteség árán juthatunk a kedvezőbbbe. E veszteség ellensúlyozására pedig csak akkor tekinthetjük alkalmasnak az új helyzet által kínált, alternatív előnyöket, ha azt feltételezzük, hogy az értékek képesek egymást pótolni és helyettesíteni. A konzervativizmus e harmadik változatának képviselői azonban éppen ezt vonják kétségbe: szerintük az igazán jelentős értékek, illetve az igazán értékes dolgok nem felcserélhetőek. Vannak pótolhatatlan értékek, amelyeket másik, adott esetben akár értékesebbnek elismert dologgal sem lehet kiváltani.

Ez a gondolkodásmód áll a nemzeti identitásról hozott döntés mögött, és ez érhető tetten az idézett burke-i szövegrészletben is. Az, hogy egy másik nemzet(hez tartozás) vagy egy másik államforma (talán) több előnyös tulajdonságot vagy értéket képes felmutatni,

nem jelenti azt, hogy jobbnak is kell tartani. Az ugyanis, amiről le kell mondani a több előnyt biztosító, új állapot kedvéért, valódi, pótolhatatlan értékeket is magába foglal. Lehet, hogy a javasolt alternatíva értékeesebb ennél, de ebből nem következik az, hogy pótolni is képes lenne.

A két állapot, így a konklúzió, végső soron összemérhetetlen, csak a szubsztantív jellemzőket figyelembe véve nem lehet közülük választani. Ebből pedig két dolog is következik. Egyrészt, nem viselkedik irracionálisan az, aki döntését érzelmi kötődése alapján hozza meg. Annál is inkább, mert a kötődésre való hivatkozás helyére gyakran az identitás megőrzésének – kevésbé szubjektívnek tűnő – igénye lép. Ekkor az érvelés így hangzik: igazi értékeink elvesztése identitásunkat veszélyezteti, így hiába kapunk helyette mást, többet, jobbat, aki azt élvezni fogja, az már nem mi leszünk, hanem valaki más. Ezért lehet és kell értékeinket pótolhatatlannak tekinteni.

Másrészt, a konzervativizmus e változata, amelyet *identitás-konzervativizmus*nak vagy – mivel érvelése (anélkül persze, hogy ennek tudatában lenne) a Pareto-optimalitás fogalmán nyugszik – *Pareto-konzervativizmus*nak lehetne nevezni, nem állítja azt, hogy a mostani állapot jobb volna lehetséges alternatíváinál, hanem csak azt, hogy nem összemérhető velük. Azaz, hogy nem dönthető el, hogy melyik a jobb, mert egyik sem jobb, mint a másik. Nem mintha egyforma jók lennének, hanem egyszerűen nem állnak 'jobb-rosszabb' relációban egymással. Ezzel természetesen – hasonlóan a familiaritás-konzervativizmushoz – egyúttal álláspontjának relatív voltát is elismeri. Ha az elképzelt állapot lenne aktuális, akkor annak értékeihez ragaszkodna, hiszen azokra éppúgy pótolhatatlanként, helyettesíthetetlenként tekintene, mint azokra, amelyek az éppen fennálló helyzetet jellemzik. Pótolhatatlanságról azonban csak a létező értékek esetében van értelme beszélni. Ez teszi a fennálló és a tervezett állapotok

viszonyát aszimmetrikussá, a létezést pedig reális predikátummá.

Ezek tehát a konzervatív érvelésmód leggyakoribb formái, ezekből épülnek fel a konzervatív álláspont lehetséges változatai. Nem úgy természetesen, hogy egyik álláspontot az egyik érvelésmód jellemzi kizárólagos módon, míg a másik a másik forma kristálytisztá megjelenése volna. A politikai konzervativizmus e három formája nem elkülönülten, egymás riválisaként szokott megjelenni a politikai gondolkodók felfogásában és műveiben. A legfontosabb konzervatív szerzők majd mindegyikénél fellelhetjük mindhárom változat elemeit. A konzervatív álláspont – jellemző módon – úgy épül fel, hogy benne e három érvelésmód keveredik, egymást kiegészíti, nemritkán a kibogozhatatlanságig összefonódva egymással.

És talán elképzelt konzervatív érvelés más alapokon is, ilyen értelemben semmiképpen sem kívánjuk a fentieket kimerítő és minden szempontból teljes felsorolásnak tekinteni. Mindazonáltal úgy véljük, hogy a konzervatív álláspont legfontosabb megfogalmazásainak szinte minden mozzanatát vissza lehet vezetni e három felfogás valamelyikére, s hogy szinte minden konzervatív érv mögött a konzervativizmus e három formájának valamelyikét lehet felfedezni.

Hangsúlyozandó azonban, hogy a fentiek (csakúgy, mind a dolgozat egésze) a konzervativizmusnak csak olyan változataira érvényesek, amelyek elfogadják a szubsztantív-kritikai elemzés és összehasonlítás relevanciáját, és tudomásul veszik annak eredményét, jöllehet magunk is tisztában vagyunk azzal, hogy a konzervativizmus legerősebb és ellenfelei számára legnagyobb kihívást jelentő érvei éppen ezek megkérdőjelezésére irányulnak. Minden bizonnyal az individuális emberi értelem képességeinek és (ezzel a

szubsztantív-kritikai vizsgálat) lehetőségeinek korlátozottságáról vallott konzervatív elképzelések és az ezek alátámasztására szolgáló érvek játszották és játsszák mind a mai napig a legfontosabb szerepet a konzervatív gondolkodás történetében. (Ezt semmiképpen sem kívánjuk kétségbe vonni.) Ám – éppen ezért –

ezek az érvek rendelkeznek is számottevő, súlyokhoz és jelentőségükhöz méltó terjedelmű másodlagos szakirodalommal, míg a konzervativizmus általunk vizsgált változatai már sokkal kevesebb figyelmet kaptak a politikai konzervativizmus kutatóitól.

IRODALOM

- BURKE Edmund 2000: 'Fellebbezés a mai whigeaktól a régebbiekhez' (ford. Kontler László) In: Kontler László (szerk): *Konzervativizmus 1593-1872*. Budapest: Osiris Könyvkiadó
- HAYEK, Friedrich August 1988: *The Fatal Conceit*. Chicago: The University of Chicago Press
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich 1983: *A jogfilozófia alapvonalai*. (ford. Szemere Samu) Budapest: Akadémiai Kiadó
- KANT, Immanuel 2004: *A tiszta ész kritikája*. (ford. Kis János) Budapest: Atlantisz
- MANNHEIM Károly 1994: *A konzervativizmus*. (ford. Kiss Endre) Budapest: Cserépfalvi
- OAKESHOTT Michael 2001: *Politikai racionalizmus*, (ford. Kállai Tibor, Szentmiklósi Tamás) Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó